

בראשית של האהבה

בחיבורו "איש האמונה הבודד" הסב הרב י"ד סולובייצ'יק את תשומת ליבנו למציאותם של שני תיאורים מקבילים ושונים של הבריאה, ובריאת האדם בפרט. האחד בפרק א של ספר בראשית, השני בפרקים ב-ג. ההבדלים ביניהם מהותיים.

בסיפור הראשון בורא עולם מכונה "אלוהים", ובשני "ה' אלוהים". בסיפור הראשון, האיש והאישה נבראו יחד, "זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם" – ואילו בשני, תחילה נברא האיש ורק אחריו האישה. בסיפור הראשון, בני האדם מצטווים "וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבֹשׁוּהָ"; בשני, האדם הראשון הוצב כגן עדן "לְעִבְדָהּ וּלְשָׁמְרָה". בסיפור הראשון, בני האדם מתוארים כעשויים "בְּצַלְמוֹ" של אלוהים; בשני, האדם נברא "עֶפְרָ מִן הָאָדָמָה".

ההסבר, אומר הרב סולובייצ'יק, טמון בכך שהתורה מתארת שני היבטים של האנושיות שלנו. הוא מכנה את הראשון "איש ההדר" ואת השני "איש הברית". אנחנו אדוניו הגאים של הטבע: זה המסר של פרק א. אבל אנחנו גם חווים בדידות קיומית, ומחפשים ברית וקשר: זהו המסר של בראשית ב.

אבל יש עוד שניות תמוהה – סיפור הנמסר בשתי דרכים שונות – והיא אינה נוגעת לבריאה, אלא ליחסים בין בני אדם.

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

בתוך סיפור הבריאה השני יש שני אירועים שונים שבהם נותן אדם הראשון שם לאישה הראשונה. הראשון מופיע מיד לאחר תיאור בריאת האישה:

וַיֹּאמֶר הָאָדָם, "זֹאת הִפְעַם עָצָם מֵעֲצָמֵי וּבָשָׂר מִבְּשָׂרִי. לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה, כִּי מֵאִישׁ לְקָחָהּ זֹאת" (בראשית ב, כג).

האירוע השני מתרחש לאחר תיאור חטא עץ הדעת והקללות שהושתו על הנחש, על האיש ועל האישה:

וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה, כִּי הוּא הִיְתָה אִם כָּל חַי (בראשית ג, כ).

בין השניים יש לפחות ארבעה הבדלים דרמטיים.

שם כללי או פרטי: באירוע הראשון, האדם נותן שם לא אדם מסוים אלא לקבוצה, לקטגוריה. השם שהוא נותן הוא שם עצם כללי, לא פרטי. האדם שמולו הוא בשבילו פשוט "אישה": סוג, לא פרט. ואילו באירוע השני, הוא נותן לאשתו שם פרטי. הוא החל לראות אותה כאדם ייחודי בזכות עצמו.

דמיון לעומת שוני: בראשון, האדם מדגיש את הדמיון בינו לבין האישה: היא "עָצָם מֵעֲצָמֵי וּבָשָׂר מִבְּשָׂרִי". בשני, הוא מדגיש את השוני. היא יכולה ללדת, הוא לא. בהתאם לכך, השמות "איש" ו"אישה" (באירוע הראשון) דומים, ואילו השמות "אדם" ו"חוה" נטולי כל דמיון לשוני או צלילי.

מעמד האישה: בראשון, האישה מוצגת כתלויה באיש: "מֵאִישׁ לְקָחָהּ". בשני, ההפך הוא הנכון. השם "אדם", מלשון

בורא מערכות – ובפרק ב הוא בורא מערכות ייחסיים. ההבחנה בין מערכות הדברים לבין מערכות היחסים הפרסונליות, והפנייתם לשני עולמות שונים, לשני סיפורי בריאה, לשני עלילות, לשני דרכים חלופיות להתבונן במציאות – היא הבחנה הנוגעת בשורש תפיסת המציאות של התורה.

בין הסיפורים ניכרים הבדלי נימה. בראשון, אלוהים בורא את העולם בלי שום מאמץ. הוא פשוט אומר. הוא אומר "יהי" – והנה יש. ואילו בסיפור השני הוא מוצג כעמל. בבואו לכרוך את האדם, אין הוא מסתפק באמירה נוסח "נעשה אדם בצלמנו כדמותנו" (א, כו). הוא מבצע את הבריאה בעצמו, כפסל המעצב דמות מן החומר: "וַיִּצַר ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עָפָר מִן הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נְשֵׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה" (ב, ז).

לעומת חוסר המאמץ בבריאת העולם בפרק א, בפרק ב הקב"ה נעשה כביכול גנן: "וַיִּטַע ה' אֱלֹהִים גֵּן בְּעֵדֵן מִקְדָּם" (ב, ח). הקורא, התמה איך מי שאך זה ברא עולם שלם טורח לגנן אותו, מקבל עוד באותו פסוק תשובה – והתשובה נוגעת ללב: "וַיִּשֶׂם שֵׁם אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר יָצָר"; ושוב, לאחר כמה פסוקים: "וַיִּקַּח ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם וַיִּנְחָחוּ בְּגֵן עֵדֵן לְעִבְדָּהּ וּלְשִׁמְרָהּ" (ב, טו). אלוהים רצה להאציל על האדם את כתר העבודה, את הכבוד שבהיות בורא ולא רק נברא. וכדי שלא יראה האדם את העמל כעניין לא מכובד, אלוהים עצמו נעשה גנן – להראות לאדם שהעבודה הזאת אלוהית היא, ושבעשותו אותה נעשה האדם שותפו בבריאה.

וכאן באה אמירה נוקבת. "וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים, לֹא טוֹב הֵיְתוּ הָאָדָם לְבַדּוֹ; אַעֲשֶׂה לוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ" (ב, יח). אלוהים מרגיש את צער בדידותו של האדם הראשון. בפרק א אין רגע כזה.

"אדמה", מבטא את היותו בן תמותה: "בְּיַעַת אֶפְיָךְ תֹּאכַל לֶחֶם עֵד שׁוֹבֵךְ אֶל הָאֲדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לָקַחְתָּ כִּי עָפָר אֲתָה וְאֶל עָפָר תָּשׁוּב" (ג, יט). דווקא חוה היא הגואלת את האדם מסופיותו, בהיותה "אם כל חי" המביאה לעולם בני אדם חדשים.

התוצאות: אחרי האירוע הראשון בא חטא האכילה מעץ הדעת ועונשיו. ואילו מיד לאחר האירוע השני נמסר לנו כי ה' עשה "לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כְּתַנּוֹת עוֹר וַיִּלְבָּשֵׁם" (ג, כא). זוהי מחווה של הגנה ושל אהבה. בכית מדרשו של רבי מאיר דרשו את כותנות העור כ"כותנות אור": ה' כביכול הלביש את אדם וחוה בגלימה זוהרת.

מעניין לראות כי התורה מתחילה לכנות את הקב"ה בשמו ה"פרטי" (שם ה' המפורש) בלבד, ה' בלבד בלי התוספת "אלוהים", רק בפרק ד: רק לאחר שאדם מכנה את אשתו בשם פרטי. הכינוי "אלוהים" מציין את ההיבט העל-אישי של הקב"ה, את היותו כוח עליון, בורא, נותן החוק וכיוצא בזה – בעוד שם ה' מציין היבטים "אישיים" שלו, כגון ההשגחה הפרטית, מידת הרחמים, והיותו אלוהי ישראל. נמצאנו למדים כי רק כאשר אנו מכירים בייחודיות של הזולת, אנו מסוגלים להכיר בייחודיותו של ה'.

עם התובנה הזאת נשוב עתה אל שני סיפורי הבריאה – הפעם לא כדי לבחון מה הם אומרים לנו על האנושיות (כפי שעושה הרב סולובייצ'יק) אלא כדי להתבונן במה שהם מספרים לנו על הבריאה.

בבראשית פרק א, אלוהים בורא דברים: את החומר ליסודותיו, את הכוכבים, את צורות החיים, את המינים הביולוגיים ובהם גם אדם. ואילו בפרקים ב-ג הוא בורא אנשים. בפרק א הוא

מסוגלים לפנות מקום לאחרות המוחלטת של הקב"ה. כדי לזכות באהבה, עלינו לאהוב תחילה.

בפרק א בבראשית, אלוהים בורא את היקום. אי אפשר להעלות על הדעת דבר עצום ממנו. היקום מתגלה לנו גם היום כגדול אף מכפי שחשבנו. מחקר משנת 2016, שנעשה על בסיס מידול תלת-ממדי של צילומים מטלסקופ החלל האבל, העלה כי מספר הגלקסיות ביקום גדול פי עשרה עד עשרים מזה שהעריכו האסטרונומים קודם לכן. כנגד כל גרגיר חול על כדור הארץ יש ביקום יותר ממאה כוכבים.

ועדיין, כמעט באותה נשימה שבה התורה מדברת על תפארת הבריאה, היא מספרת לנו כיצד עמל אלוהים לברוא את האדם ודאג לו לכבוד, לאתגר, לחברה ואפילו ללבוש. בכך אומרת לנו התורה דבר גדול. אל תחשבו אף פעם על בני אדם כעל דברים. אל תחשבו אף פעם על בני אדם כעל סוגים: הם יחידים. אל תסתפקו אף פעם ביצירת מערכות: דאגו גם ליצור מערכות-יחסים.

שיחותינו על פרשיות השבוע יעסקו השנה בנושא האמונה – וייחתמו בכל פעם בשורת "אני מאמין". נפתח, אפוא, באני-מאמין זה: אני מאמין שמערכות-יחסים הן המקום שבו האנושיות שלנו נולדת וצומחת, פורחת ומשגשגת. אהבתנו לבני אדם אחרים היא המלמדת אותנו לאהוב את אלוהים ולהרגיש את מלוא אהבתו לנו.

שם, אלוהים פשוט בורא. כאן, אלוהים חש אמפתיה. הוא קורא את נפש האדם. הוא חש מה האדם מרגיש. לא רק בפרק א אין לתופעה הזאת אח: אין כמוה בכל הספרות הדתית של כל עמי העולם העתיק. אמונת-הייחוד המקראית הייתה רדיקלית לא רק בכך שגרסה שיש רק אל אחד, ולא רק בכך שטענה שאל זה הוא מקור כל הקיים, אלא גם בהכריזה כי אלוהים קרוב אלינו יותר מכפי שאנו קרובים אצל עצמנו. אלוהים ידע שאדם הראשון בודד עוד לפני שהאדם עצמו ידע זאת.

ואת זאת מחדש לנו סיפור הבריאה השני. בריאה של דברים היא קלה יחסית, אך בריאה של מערכות-יחסים היא קשה. התבוננו בדאגה הרכה שמרעוף אלוהים על בני האדם הראשונים בפרקים ב-ג. הוא רוצה להאציל על האדם את כבודה של מלאכת היצירה. הוא רוצה שהאדם יידע שהעבודה עצמה אלוהית. הוא מניח לאדם לקבוע את שמות החיות. הוא מוטרד כאשר הוא מבחין בהולדתה של הבדידות. הוא בורא את האישה הראשונה. הוא משקיף בצער על הזוג האנושי הראשון בבצעו את החטא הראשון. ולבסוף, כאשר האדם נותן לאשתו שם פרטי, ומכיר לראשונה בכך שהיא שונה ממנו ושכיכולתה לעשות דבר שהוא עצמו לא יוכל לעשות לעולם, אלוהים מלביש את שניהם כדי שלא ייצאו עירומים אל העולם. אין הוא רק אלוהי הבריאה. הוא גם ה', אלוהי האהבה.

על כן עקרונית כל כך ההקבלה בין כפילות הסיפורים על מתן השם לאישה בידי אדם לבין כפילות סיפורי בריאת העולם בידי אלוהים. כדי לפגוש את ה' הפרטי, את האל הבורא את מערכות-היחסים, עלינו ליצור תחילה מערכות יחסים משלנו. רק משאנו יודעים לפנות מקום לאחרות של בני אדם אחרים אנו